

ЛІТЕРАТУРА – НАУКА – ШКОЛА

УДК 372.882

КОШОВА Інна Олексіївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури та компаративістики
Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького
e-mail: koshova_i@ukr.net

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО. «ЗАПИСКИ КИРПАТОГО МЕФІСТОФЕЛЯ» (КОНСПЕКТ УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 10 КЛАС)

Методичні рекомендації

Навчальною програмою з української літератури (10 клас) на вивчення творчості Володимира Винниченка (зокрема його імпресіоністичної новели «Момент») відводиться 5 годин. Отже, до проведення уроку позакласного читання учні мають знати:

- *що таке напрям, течія, модернізм, імпресіонізм, неореалізм;*
- *що творчістю своєю В. Винниченко започаткував в українській модерній літературі течію неореалізму;*
- *особливості течії неореалізму та імпресіонізму;*
- *основні біографічні відомості, мати уявлення про громадську та політичну діяльність В. Винниченка;*
- *про творчий доробок митця (письменницький, філософський, художній);*
- *про три періоди творчості В. Винниченка.*

Учні мають уміти:

- *аналізувати великі прозові твори;*
- *визначати стильові особливості твору, досліджувати основні сюжетні лінії, характеризувати/порівнювати образи-персонажі, засоби їхнього зображення, пояснювати авторську позицію;*
- *критично і творчо мислити, висловити власну думку з приводу прочитаного.*

Оскільки творчий дебют В. Винниченка засвідчив появу в українській модерній літературі течії неореалізму, а передбачена програмою для вивчення новела «Момент» виразно імпресіоністична, варто наголосити учням на принциповій відмінності цих двох течій, чітко вказати на вже відомі їм за творчістю М. Коцюбинського особливості імпресіонізму, на прикладах показати їх у новелі «Момент»; назвати, записати з прикладами особливості неореалізму як течії модернізму, обов'язково вказати на подальший розвиток цього стилю у творчості В. Підмогильного, В. Петрова (Домонтовича), творчість яких вони вивчатимуть в 11 класі, Б. Антоненка-Давидовича, І. Сенченка та інших митців.

На уроках позакласного читання варто розглянути один із найкращих за художньою якістю романів митця – «Записки Кирпатого Мефістофеля», в якому чи не найяскравіше виявились ознаки Винниченкової неореалістичної манери, окреслені головні проблеми усієї творчості письменника, як-то: пошуки формули щастя, стосунки між статями, гармонії/дисгармонії, свідомого/несвідомого, раціонального/ірраціонального в людській природі, дітонародження, особливостей чоловічої і жіночої психології, кохання/любові, шлюбу тощо.

Готуючи урок позакласного читання, варто застосувати елементи інтерактивних технологій: робота в малих групах, «мікрофон» тощо. Заздалегідь пропонуємо учням розділитися на чотири групи і даємо кожній групі окремі завдання. Наприклад, перша група, читаючи роман, витисує цитати-приклади, що характеризують головного героя, його зовнішність, вчинки, філософські погляди тощо; друга група характеризує любовний трикутник: Панас Павлович Кривуля – Варвара Федорівна – Шура; третя група аналізує трикутник: Дмитро Сосницький – Соня – Яків Михайлюк; четверта – любовний трикутник: Яків Михайлюк – Клавдія Петрівна – Біла Шапочка.

Також даємо учням завдання: у процесі читання роману застосувати прийом «щоденник подвійних нотаток». Суть прийому: проведіть вертикальну лінію посередині чистого аркуша паперу, у процесі читання/аналізу твору ліворуч записуйте епізоди/цитати, характеристику образу із тексту, які вразили найбільше, а праворуч – їх прокоментуйте (що саме в цій цитаті привернуло увагу, на які думки вона нашо вхнула, які запитання викликала, яке значення мають ці слова для розкриття головної ідеї твору/для характеристики персонажа тощо).

Варто також запропонувати учням удома, готуючись до уроку, поміркувати над такими цитатами з твору і висловити власні судження:

1. «Закохуємось, вінчаємось, цебто обплутуємо себе законами, далі родимо дітей і ними премічно приковуємо себе одно до одного. ...Переважно подружжя – каторжники, прикуті до тачки»;

2. «Подивіться, що найтісніше, найдужче в'яже людей! Ідеї? Наука? Професія? Ні! Родина, діти...»;

3. «Сім'ю не можна зруйнувати збоку. Вона завсіди розпадається зсередини»;

4. «...раз питаюся її: що таке любов? Вона відповідає: це те, коли ніщо не існує, окрім нього. Значить, вона ще не любить мене. І знов згодом задаю їй те саме питання. Вона каже: любов – це страх загубити. Ні, і тепер вона ще не знає, що таке любов. І от, нарешті, вона сама каже мені: як дивно, я люблю світ, я люблю людей так, як ніколи не любила. Від чого ця жалість у мене, і зворушення, і така хороша печаль? Я вже не боюсь загубити тебе, бо це ж неможливо, правда? Ми так вросли одно в одного, що я вже не розумію слова «загубить». Кого загубить? Себе? Тоді я бачу, що вона знає, що таке любов».

Ці цитати звучатимуть на уроці і можуть стати приводом для висловлення учнями власних суджень під час підсумкової бесіди.

Епіграфом до уроку можуть стати слова літературознавця В. І. Пахаренка про роман. На початку уроку звертаємо увагу учнів на епіграф, у кінці уроку повертаємо їхню увагу знову до цих слів, пропонуємо висловити власні думки про вічність порушених проблем, про те, чи стали самі учні тим «захопленим, вдячним читачем», про що задумались, прочитавши твір, і як вони розуміють щастя, любов, сім'ю тощо.

Момент застудження дитини в романі є кульмінаційним, найбільш напруженим, переломним, таким, що визначить усе подальше життя Якова Михайлюка, Білої Шапочки, Клавдії, Міки, тому варто показати учням цей фрагмент (хронометраж фрагменту 1.05.35 – 1.16.30) із фільму «Записки Кирпатого Мефістофеля» режисера Юрія Ляшенка (1994 р., кіностудія ім. О. Довженка, авт. сценарію Ю. Ляшенко, П. Мовчан).

Мета: продовжити знайомство учнів із творчістю Володимира Винниченка, проаналізувати роман «Записки Кирпатого Мефістофеля», розвивати в учнів навички аналізу великих прозових творів, вміння досліджувати основні сюжетні лінії, характеризувати/порівнювати образи-персонажі, засоби їхнього зображення, пояснювати

авторську позицію; критичного й творчого мислення, висловити власну думку про щастя і можливості його досягнення, про стосунки між чоловіком і жінкою, про подружжя, вчинки героїв, мораль, актуальність і вічність порушених у романі проблем; виховувати прагнення до краси і гармонії в житті, почуттях, стосунках.

Тип уроку: урок-бесіда з позакласного читання.

Обладнання: портрет Володимира Винниченка, репродукції картин митця, тексти роману «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Хід уроку

«Цьому романові судилося безсмертя. У всі епохи знаходитиме він захопленого, вдячного читача. Бо художньо бездоганно розкриває те, що завжди цікавить, дивує, лякає – найпотаємніші глибини людської психіки, химерне переплетення у наших душах світлого й темного, господнього й диявольського, наше нездоланне прагнення до щастя і невміння його зберегти, помітити, коли навіть саме воно горнеться до рук»

Василь Пахаренко.

I. Організаційний момент.

Вступне слово вчителя.

В. Винниченко – письменник-романіст, автор новел та драматичних творів, філософ, публіцист, митець-маляр. Крім того, він – один із найвідоміших і найвидатніших громадсько-політичних діячів, який не лише мистецьки зобразив свою добу, а й був активним її творцем. Винниченкові судилося долею бути «розіп'ятим на хресті політики та літератури». З думкою про возвеличення нашої нації, піднесення України на рівень європейських держав писав В. Винниченко свої твори, боровся за державну незалежність, прожив понад три десятки років у забутті й вигнанні на чужій французькій землі.

Про творчість Володимира Винниченка – одного з найбільш значних, популярних і водночас трагічних митців у нашій літературі та історії українського національно-державного відродження – ми вже з вами говорили, коли вивчали його оповідання «Момент». Пригадайте, що ви знаєте про Володимира Винниченка.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Опитування. Учитель:

– Що собою становить спадщина митця?

Учень:

– Це більше ста оповідань, п'єс, сценаріїв, величезна кількість статей, рецензій, памфлетів, виступів, 14 романів, двотомна етико-філософська праця «Конкордизм – система будівництва щастя» (лат. Concordia – погодження, згода) і сорок записних книжок за сорок років надзвичайно складного, багатого на події життя В. Винниченка.

Учитель:

– Розкажіть про популярність Винниченкової творчості і про долю його мистецького спадку.

Учень 1:

– На початку ХХ століття В. Винниченко був надзвичайно популярним і читаним автором, кожен його твір викликав жваві дискусії, позитивну чи негативну критику. Художній доробок митця знала не тільки українська публіка, а й російська, італійська, норвезька, чеська, німецька.

Учень 2:

– У добу терору 30-х років творчість В. Винниченка на Батьківщині була піддана анафемі. Його книжки вилучені з бібліотек, нові твори не видавалися, критика під тиском влади спочатку ганила, а потім замовчувала й ігнорувала письменника, без жодних пояснень, за словами самого митця, його витискали з української літератури, намагалася витерти з неї саме його ім'я.

Учитель:

- Що ви знаєте про творчий дебют митця?

Учень:

- Дебютував В. Винниченко влітку 1902 р. в журналі «Київська старовина» повістю «Краса і сила».

Учитель:

- Яку течію модернізму започаткував В. Винниченко в українській літературі?

Учень:

- Неореалізм.

Учитель:

- Скільки періодів у творчості В. Винниченка називають дослідники?

Учень:

- Три: період малої форми (1901 – 1906 рр.), період драми та проблемно-психологічного роману (1907 – 1920 рр.), період утопійного, соціально-пригодницького та політично-філософського роману (1921 – 1951 рр.).

Учитель:

- Коли було написано роман «Записки Кирпатого Мефістофеля»?

Учень:

- У 1916 році.

III. Повідомлення теми й мети уроку**Учитель:**

- Роман «Записки Кирпатого Мефістофеля» є одним із найяскравіших неореалістичних досягнень митця. Його особливості, проблематику, основні сюжетні лінії, систему персонажів, особливості їх творення (мову одягу і жестів, символи, кольоровий психологізм) ми спробуємо докладно проаналізувати на уроці.

Зверніть увагу на епіграф нашого уроку, ним стали слова літературознавця, доктора філології Василя Івановича Пахаренка (*учитель зачитує епіграф*). У кінці уроку ми знову повернемося до цих слів і поміркуємо над ними.

IV. Засвоєння нового матеріалу**Учитель:**

- Готуючись до уроку позакласного читання, ви отримали завдання: у процесі читання роману застосувати прийом «щоденник подвійних нотаток». Ці нотатки стануть вам у пригоді під час роботи на уроці. А тепер скажіть, як на вашу думку, про що цей роман?

Учень 1:

- Про любов, про щастя.

Учень 2:

- Про подружнє життя.

Учитель:

- Так, усі ці відповіді правильні. Але найперше цей роман про нещасливі подружжя. Питання щастя і шлюбу завжди привертало увагу В. Винниченка. У творах митця зібрана ціла колекція шлюбів, більшість із яких є нещасливими. Письменник береться досліджувати це явище, вирішує «з маси прикладів шлюбу вивести яку-небудь закономірність, закономірність хоч для нещасливих шлюбів». Причиною такого зацікавлення було споглядання життя нещасливих сімейних пар, стосунки у власній родині, яку не уявляв без повної духовної та фізичної гармонії, а ще – вічне Винниченкове бажання знайти «рецепт» щасливого сімейного життя, відкрити «формулу кохання». У щоденнику В. Винниченка писав: «Ідея написати річ про шлюб усе більш та більш опановує мною. Я все ж таки хочу вірити принаймні в те, що кожне явище має свої причини або, інакше, має зв'язок з іншими явищами. ... Я вірю в деяку творчу будівничу спосібність розуму. А через те вірю в те, що він може іноді зруйнувати привичне й гниле. Не може бути, щоб людина, прагнучи всіма силами, всім розумінням і волею чого-небудь,

що в її силі, не здійснила б того. Хіба не в силі людини утворити союз з другою людиною і прожити з нею в злагоді, в обопільній допомозі й співробітництві? Ми з Кохою (*так В. Винниченко інтимно, лагідно називав свою дружину Розалію Яківну Ліфшиць. – І. К.*) рахували сьогодні шлюби, які знаємо. І з них 60 знаємо нещасливих, 4 – 5 щасливих і 5 – 6 під сумнівом. Та хіба ми можемо поручатись за тих 4 – 5, що вони дійсно щасливі? Через що ж це так? Невже справді закон співжиття чоловіка і жінки є боротьба та ворожнеча? Яке природне оправдання є в цьому? В чому лежить причина такого явища? І чи в одній, чи в багатьох?».

– Скільки подружніх пар у творі?

Учень:

– Три.

Учитель:

– Так, В. Винниченко зобразив три любовні трикутники. Назвемо їх, зобразимо на дошці й у своїх зошитах (*учні називають, учитель зображує схематично на дошці, учні записують у своїх зошитах*).

Учень:

– Перший любовний трикутник: Дмитро Сосницький – Соня – Яків Михайлюк; другий: Панас Павлович Кривуля – Варвара Федорівна – Олександра Михайлівна, третій: Яків Михайлюк – Клавдія Петрівна – Біла Шапочка.

Учитель:

– У процесі підготовки до уроку ви об'єдналися в чотири робочі групи. Кожна група отримала відповідні завдання. Отож тепер почнемо роботу в групах. До усіх подружніх пар, зображених у романі, має стосунок головний герой Яків Васильович Михайлюк. Він є оповідачем «Записок...», від його імені вони й пишуться. Отож, почнімо з характеристики головного персонажа (*учні, користуючись своїми записами і текстом роману, характеризують образ-персонаж*).

Учень 1:

– Головного героя «Записок...» оточуючі сприймають як людину енергійну, насмішкувату, сильну, зверхню. На підставі цієї зверхності йому дали дуже влучне прізвисько, в якому поєдналися дві зовсім непоєднані риси. Мефістофель, біс, диявол – сила зла, непокорена, страшна, безжальна. І «кирпатий» – означення, що аж ніяк не характеризує сатану. Це щось абсолютно добре, домашнє, дитинне, незахищене.

Учень 2:

– «Я – довгий, чорний, з довгим лицем, гострою борідкою і густими бровами, похожими на дві лохматі гусениці. Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плескуватий на кінці, з довгими ніздрями. За все лице і постать мене називають Мефістофелем, а за ніс – кирпатим Мефістофелем».

Учитель:

– Про ту свою роздвоєність говорить і сам Михайлюк. Пригадайте: «Ні в чому не можу дійти до кінця. Навіть у злому я не можу дійти до кінця. Навіть у злому я не то втомлююсь, не то лякаюсь і зупиняюсь на півдорозі. ... Содіваю злоє, навіть не бажаючи того, – виходить само собою. Але вигляд маю людини сильної, енергійної, насмішкуватої. Можливо, що тому сприяє моя зверхність і зверхній вияв мого «я». Хоча на підставі цієї ж таки зверхності мене прозвали так влучно».

Учень 3:

– А ще Яків Михайлюк – тонкий психолог, інтелектуал, гарний оратор. Йому подобається грати з людьми, провокувати їх на певні вчинки, експериментувати, підводити до краю прірви, заохочувати стрибнути. Його роль завжди незмінна – спокусник. Ось цитата на підтвердження: «Мені приємно заманити чоловіка на саму гору і зіпхнути його вниз. І той момент, коли в очах, поширених надією й захватом, блискає жаж, – є найкращий».

Учитель:

- Коли ж виявляється друга грань його душі, його «кирпатість»?

Учень:

- У стосунках із дітьми. У невмінні навіть у злих вчинках дійти до кінця. У момент, коли засинає і придумує собі сон-казку.

Учитель:

- У Якова Михайлюка є своя теорія про дзеркало людської душі. Що є цим дзеркалом? Наведіть цитати-прикладі з твору Винниченкової «носатої філософії».

Учень 1:

- Ніс («Мені здається, найвірніше дзеркало душі людини не очі, як гадають, а ніс. Бувають носи добрі, злі; м'які, тверді; важкі, легковажні; хитрі, простодушні»).

Учень 2:

- *Соня*: «Ніс у неї не Андрійків, – правильний, сухуватий, з рожевими, рухливими ніздрями»; *Дмитро*: «У Сосницького теж не Андрійків – м'ясистий, важкий, ніздрі неначе цвяшком проткнуті», «ніс неначе зав'яз, як недостигла зірвана груша».

Учень 3:

- *Михайлюк*: «Ніс у мене не кирпатий, а качиний, широкий і плескуватий на кінці, з довгими ніздрями»; *Панас Кривуля*: «з м'яким безвольним носом»; *Клавдія*: «ніс неправильний, весь у дірочках, з великими, занадто довгими ніздрями»; *Варвара Федорівна*: «сухий, упертий ніс»; *Шапочка*: «дитячо-строгий ніс».

Учитель:

- Перейдімо до розгляду трьох подружніх пар, зображених у романі. Друга група учнів аналізувала любовний трикутник: Панас Павлович Кривуля – Варвара Федорівна – Шура.

Учень:

У душі Панаса Павловича – складна дилема: він закоханий в Олександрю Михайлівну, але не може розлучитися з дружиною через страх утратити сина. Батьківський інстинкт, як найміцніший ланцюг, тримає героя навіть у зруйнованій зсередини родині («...Ви щасливий чоловік, – каже Михайлюкові Панас Павлович, – ви не знаєте, що то таке бути батьком. Ви не знаєте, що то за страшне чуття, як воно не піддається ніякому контролю, ніякій логіці. Чорт його знає, що за сила! ...Ніколи не майте дітей, а коли захочете мати, то... будьте обережні...»). Кривуля – слабовольна людина, але й він врешті бунтує: спочатку робить спробу викрасти Діму, а згодом стріляє в свою дружину. Остання подія уможливила розлучення.

Учитель:

- Дайте цитатну характеристику Панаса Павловича і його дружини.

Учень 1:

- Панас Павлович: «Завсігди спокійний, до втоми тверезий, чепурний, благообразний приват-доцент філософії, трошки скептик, але не злий, а удаваний, щоби сховати під цим скептицизмом м'якість характеру, якої соромиться».

Учень 2:

- «Велична Варварочка», – так називає її Михайлюк. Вона керує своїм чоловіком і майже байдуже терпить його витівки, адже переконана, що «він заспокоїться, покине вироблять дурниці й поверне до сім'ї». Так справді й відбувається. Ніякі «походеньки», викрадення сина не впливають на неї. Саме з її волі Панас Павлович отримує розлучення. У неї «вузьке, сухе обличчя з гарними, великими й холодними очима», «сухий упертий ніс». Панас Павлович каже про неї так: «...вона примушувала мене брати хабарі... З учнів, з їхніх батьків. Я особисто не брав... Брала вона, на чорний хід ходили до неї. А потім на мене робила пресію... А розумна, освічена, поступова жінка! Музику любить, театр розуміє... У політиці – переконана республіканка... І разом з тим безмежно егоїстичний, злий, жорстокий паразит».

Учитель:

- Як бачимо, В. Винниченко – тонкий психолог, і портрет у його творах є засобом психологічної характеристики персонажа. Схарактеризуйте другий любовний трикутник: Дмитро Сосницький – Соня – Яків Михайлюк.

Учень 1:

- Дмитро Сосницький – товариш Михайлюка, але він ніяк не позбудеться нав'язливої думки про зраду дружини Соні з Яковом і сумнівається у своєму батьківстві. Дмитро водночас любить і ненавидить дітей («Я ненавиджу цих проклятих дітей! ... А в той же час я люблю їх так, як нікого не любив»). Розумні докази банкрутують перед інстинктом батьківства.

Учень 2:

- Він навіть фотографує дружину, себе, Андрійка, накладає фотографії, порівнює. З усього видно, що Соня любить Михайлюка, але він не пропонує їй одружитися, тому вона невимовно страждає, мучиться в безлюбному шлюбі, але нічого не може змінити («Мені невимовно тяжко жити з ним!», – зізнається вона Якову Михайлюку). Однак справа в цій родині не доходить до розлучення, мабуть, Дмитро заспокоюється, дізнавшись про одруження Михайлюка.

Учитель:

- Четверта група учнів характеризує любовний трикутник: Яків Михайлюк – Клавдія Петрівна – Біла Шапочка.

Учень 1:

- Стосунки Якова Михайлюка з Клавдією Петрівною почалися як гра. Михайлюк врятував сина Клавдії з-під коліс трамваю і цей досить ефектний учинок стає приводом для знайомства. У цих стосунках Яків відразу визначив свою роль – «добраго бога». Це починає його захоплювати. Гра прикрашає його самотнє життя. Він навіть їде з Клавдією та її сином на відпочинок. Але все частіше Михайлюк помічає у Клавдії Петрівни сум і сльози. І це починає його дратувати: «Я перестаю почувати себе милостивим і добрим богом. Здається, я більше стаю подібним до чоловіка хворої жінки, з якою треба панькатись. Ця роль мене захоплює менше. Загалом пора, здається, припинити свою добродійність, – нуднувато вже від неї та й смішно трошки».

Учень 2:

- А мені здається, що спокусником тут є не Михайлюк, а Клавдія Петрівна. Адже вона цілком сплановано подовгу гуляє на тому самому місці, привертаючи увагу обраного нею чоловіка. А Яків Михайлюк наївно дивується, що, виходячи з суду, щодня зустрічає даму в чорному з хлопчиком («Щодня, виходячи з суду, я зустрічаю їх тут»). Витівка Кості провокує їхнє знайомство, і вже ініціативи вона не випускає зі своїх рук (серечно, соромливо запрошує заходити в гості, радісно зустрічає, «судорожно» потискує руку, відправляє Костю гратися чи спати, співає під гітару, «слабне і задихається від хвилювання», коли Михайлюк бере її руки чи обіймає, «боязко скидає очима» і т. ін.). Отримавши бажану спокусу і запропонувавши «перекласти на неї турботу про те, щоб у нас не було дітей», Клавдія Петрівна все ж вагітніє і народжує сина. Далі старанно і наполегливо вона намагається впливати на батьківський інстинкт Михайлюка (вказує на подібність дитини до нього, годує і купає при ньому тощо) і досягає результату – Яків одружується з нею, а не з коханою Шапочкою.

Учитель:

- Хто ж така Біла Шапочка?

Учень 1:

- Це Ганна Пилипівна Забережна. Дівчина, яка уявлялась Михайлюкові уві сні. Вона вивчає мови, готується стати співачкою. Описуючи Шапочку, автор використовує яскраві, сонячні кольори («червона, густа соняшна смуга на волоссі Шапочки», «червоно-жовте саяво сонця, що заплуталось у пухнатому волоссі») і порівняння з дитиною («Яка дитяча зворушлива ніжність в заокругленні підборіддя та нижньої

частини щоки! Губи трошки заширокі, рот величеський. І яка дитяча строгість в обличчі!»). У творі Шапочка майже завжди постає в білому одязі («Я йду позаду жіночої постаті в білому. Капелюх також білий...» або «З'являється біла сукня, знайома торбинка й, нарешті, вся Шапочка в білому, мережаному капелюсі»), на відміну від Клавдії, яка увесь час носить чорне («довге, чорне пальто, чорний капелюх, немов у жалобі, з сірим, як у подорожніх, вуалем»).

Учитель:

- Так, справді символіка білого і чорного кольорів має важливе значення. Чорний символізує материнське начало, білий представляє духовний центр. У символіці середньовічного християнського мистецтва чорний втілює гріхопадіння, білий – чистоту. Поєднання двох кольорів (діаметрально протилежних символів позитивного і негативного) відображає схрещення бажань Кирпатого Мефістофеля. Шапочка, образ якої асоціюється з символікою білого кольору, є втіленням чистоти, просвітлення, «давнього шукання», мрії про матір майбутньої дитини. Тоді як Клавдія – «об'єкт-лібідо», жіноче начало, привабливе, але й підступне.
- Як сприймає головний герой народження дитини?

Учень 1:

- Народження небажаної дитини Яків Михайлюк сприймає як перешкоду для щасливого життя з Білою Шапочкою, а тому намагається «перестати бути батьком» – хоче позбутися дитини, застудивши її біля квартирки. Герой не бажає шлюбу-ярма, який є у всіх його знайомих, мріє про шлюб-гармонію з коханою жінкою-вибраницею.

Учень 2:

- Михайлюк усіма силами перешкоджає поневоленню, звинувачує Клавдію Петрівну: «Яке ти мала право родити дитину, коли ти знала, що я не хочу мати з тобою дітей? ... Утіх хотіла?.. Так і відповідай же за них! ... Ти сподівалась прив'язати мене до себе цією дитиною. ... Дитина ця тільки твоя, я не винен за її існування. Я не хотів її. Мене обдурено, обікрадено, знасилувано в ній, і я не хочу, чуєш ти, не хочу признавати цього насильства!».

Учитель:

- Як ви гадаєте, де кульмінація в цьому творі?

Учень:

- Кульмінацією є момент, коли Яків Михайлюк підносить Міку до квартирки, хоче застудити його.

Учитель:

- Так, момент застудження дитини в романі є кульмінаційним, найбільш напруженим, переломним, таким, що визначить усе подальше життя Якова Михайлюка, Білої Шапочки, Клавдії, Міки. Можемо говорити про таку собі «тригорбу» кульмінацію – автор тричі піднімає свого героя, а відтак і читача, на вершину найбільшого емоційного/нервового напруження (три спроби застудити дитину робить головний герой), після чого врешті вся напруга йде на спад і історія наближається до розв'язки. Пропоную вам побачити цей фрагмент із фільму «Записки Кирпатого Мефістофеля» (*демонструється фрагмент фільму*).

Учитель:

- Що ж перемогло в романі: інстинкт батьківства чи любов?

Учень 1:

- Поступово біологія бере гору і над Михайлюком. Головний герой, який так бунтував проти сили інстинкту, сам стає її жертвою. Інстинкт батьківства спричинив появу ще одного нещасливого шлюбу. «Клава – хороша жінчина, і я задоволений, що вона моя жінка. Але як вона тепер живе, я не знаю, бо бачусь із нею дуже рідко», – читаємо в кінці роману.

Учень 2:

- Яків Михайлюк створив шлюб, про який казав: «Закохуємось, вінчаємось, цебто обплутуємо себе законами, далі родимо дітей і ними премічно приковуємо себе одно до одного. ... Часом випадє щаслива комбінація, але переважно подружжя – каторжники, прикуті до тачки». Роман закінчується словами: «Мої справи йдуть добре. Маю двох помічників, гувернантку, велику квартиру, успіх у картах». А пригадаймо сни про життя з Шапочкою, де він від усього відмовлявся і де самообмеження тільки робило їх ближчими і ріднішими.

Учень 3:

- Здається, що коло життя головного героя замкнулося: на початку роману він мав успіх у картах, нудьгу й утому; як шлях до мрії, з'явилася Шапочка і освітила його життя, але Шапочка зникає, залишаються успішні карти і дім, у якому рідко буває господар («Вечорами я рідко буваю дома. А коли буваю, то сиджу з Мікою в кабінеті. Ми замикаємось, щоби нам не перешкождали. Я оповідаю йому казки, з яких він особливо любить одну: про маленьку, любу дівчинку «Білу Шапочку»). Отже, перемиг батьківський інстинкт.

Учитель:

- Так, зв'язок із дитиною є вічним законом життя, у боротьбі з яким не допомагають ні логіка, ні сумління, ні воля. Яків Михайлюк відчуває, що ніколи не зможе залишити дитину, до самої смерті вона буде з ним і нагадуватиме про себе, де б і з ким би він не жив. «І Клавдія буде моєю, і Костя, і Ольга, і все їхнє життя. Хочу я цього чи не хочу, але ніколи вже вони не можуть бути чужими, байдужими мені».

Хочу звернути вашу увагу на важливі образи-символи, які є в цьому романі. Усі названі образи-символи записуйте собі в зошити – це знадобиться вам у кінці уроку під час підсумкової перевірки знань.

Найперше це образ *«жаби»*, який є втіленням відчуттів огиди, туги, нудьги, що їх переживає герой у моменти «знімання маски», залишаючись на самоті з собою («Весь запас моєї сили волі вичерпався, я порожній, мені тужно, нудно й тільки одна туга сидить там, як чорна, вогка жаба»). *Жаба* – символ потворності, вона послаблює астральне світло, поглинаючи його. Рятуючись від самотності в компанії Клавдії Петрівни, Михайлюк не звільняється від туги, бо не знаходить любові, відчуває сум і огиду («Не за те огида, що спокусив жінку, – ця спокуса була їй бажана, потрібна, за неї вона все віддасть, – а за те, що роблю те, чого сам не хочу, що весь я підвладний якимсь силам, які роблять мої вчинки випадковими, необґрунтованими, незалежними від моєї волі й свідомости»).

- Який ще образ є символічним у цьому романі, як ви гадаєте?

Учень:

- Будинок.

Учитель:

- Так, символічним образом, що відкриває присутні бажання героя є образ *«будинку з червоної цегли»*, де він зустрічається з жінкою в білій шапочці. Символіка будинку і пов'язаних із ним коридору, дверей, сходів, порогу і кімнати є дуже цікавою. «Будинок як закрите місце символізував жінку і був місцем жінки (на відміну від поля – чоловічого, відкритого простору)». Ліва частина дому була жіночою – Яків, увійшовши в будинок, дзвонить «біля дверей, що ліворуч». *Поріг* («Усміхаюсь до неї й зупиняюсь біля порогу...») – також символічне місце, де відбувається оновлення головного героя, воскресіння для нового життя. *Кімната* є символом індивідуальності й таємних думок, *двері* – також жіночий символ, що містить увесь діапазон значень символічного отвору («Я підходжу до неї, беру її за руку й веду в кімнату, двері якої одчинені переді мною»). Отже, відбувається символічне «входження» в жінку, а «дві з'єднані руки символізують містичний шлюб». Потрапивши до «червоного будинку», герой вивільняється з-під влади туги-жаби, знаходить вимріяний у сні-казці ідеал («...Я розумію, що стою на вулиці, на тім самім місці, де тільки що переломилось моє життя. І самотність, і бруд, і сором, – усе лишилось на тротуарі, за палісадником, а я, новий, чудний сам собі, повинен іти в цей

червоний будинок і провадити далі нове життя»). Зустріч із Білою Шапочкою відкриває героя всьому світові, відроджує, освітлює («У мене таке почування, ніби я все життя не випускаю цю руку зі своїх рук, ніби це рука, яку подав мені весь світ, де я до цього часу почував себе смертельно-самотнім»). З втратою ж «любої дівчинки» відбувається «випадання» героя з ідеального кола задоволених бажань і мрій. Яків знову потрапляє в обійми туги-жаби, повертається до успішних карт, експериментів, улаштованого побуту (але не в «червоному будинку»!)....

– Що ж символізує червоний колір?

Учень:

– Пристрасть, любов, небезпеку, кров.

Учитель:

– У цьому випадку маємо позитивну семантику кольору. Червоний тут символізує милосердя і любов. Втративши любов, Михайлюк втрачає мрію, безсило повертається до життєво-буденного. Які ще образи є символічними, на вашу думку?

Учень:

– Можливо, символічними є пори року, зображені у творі, подібно до того, як це є у «Лісовій пісні» Лесі Українки.

Учитель:

– Так, душевному станові головного героя відповідають і пори року. Пригадайте, початок твору: **весна** («паскудний час, неспокійний, розхристаний, безглуздий»), герой відчуває тугу, нудьгу (важку, гризучу, темну). Образом, що символізує такі почування, є **місяць** («безуха, лиса голова», «смертельно-блідий промінь місяця», «на грудях мені лежить мертво світло місяця»). Далі **літо** і **осінь** («дні соняшні, молоді, дзвенять ручаями»), у душі Михайлюка почування щастя, блаженного спокою, задоволення, «стан видужування», стан туги і радості. Образ-символ – **сонце** («сонце – червоне, величезне, запухле», «світ уявляється сонним, з прижмуреними очима, в сонці й безжурності», «величезне, розпалене сонце», «сонце падає й кипить»). **Зима**. На душі героя відчай, «холодна, покірна, безнадійна туга і свідомість цілковитої відірваності від минулого», «тихий, ниючий жах». Знаком такого стану є **туман** («тяжке чуття» висить, як туман; Шапочка, як сонце, заткана туманом). Отже, на початку роману герой ще вірить у можливість щастя, чекає зустрічі (**місяць** за теорією відповідностей означає віру), далі у його житті з'являється «**сонце**» (**сонце** – любов, радість життя, Бог), фінал роману – **туман** – розчарування, безнадія, спогад про «**сонце**».

– Ви, мабуть, помітили, що жінки-матері в романі зображені в не досить привабливому світлі, як «самиці», «замкнені звірі», що використовують дитину як найсильнішу зброю для оволодіння чоловіком?

Учень 1:

– Так, персонажі-жінки в романі зображені, як тварини. В. Винниченко показує їх повну залежність від біології. Описуючи своїх героїнь, він раз у раз говорить про звірів (наприклад: матері люблять «тільки по-собачому», «порода замкнених звірів», у ній «сидить звір», «звіряче, неміркуюче», «боротьба двох звірів», «залізати хворобу», «подвоївся звір Клавдії Петрівни», «звірячі почування», «животна, принишкла, хитра покірність», «звіряче раювання» тощо).

Учень 2:

– Як самиці, у яких «крім звірячих почувань нема нічого», зображені у творі Клавдія і її сестра Ольга. Вони ревнують одна одну до дитини, «дрижать над нею, лижуть її, цілий день вовтузяться, а в дійсності вовтузяться для себе, а не для неї». Михайлюка ці звірячі інстинкти сердять: «...Тільки труситись, лизати, обнюхувати, стогнати, ричати, чорт би її взяв! Самиця та й годі!». Про жінок як тварин говорить і Панас Павлович Кривуля. «Більше, дужче, благородніше», на його думку, люблять своїх дітей батьки, а матері – «тільки по-собачому».

Учитель:

- Хочу розповісти вам про автобіографізм цього роману і про появу у Винниченковій творчості теми, пов'язаної з убивством батьком небажаної дитини. *(Учні отримують завдання: слухати і робити короткі нотатки у зошиті, записана інформація їм знадобиться в кінці уроку).* Для В. Винниченка тема ця була особливо близькою і болючою. Справа в тому, що десь наприкінці 1907 року в Женеві Володимир Винниченко познайомився з Люсею Гольдмерштейн (їй на той час було 30, а В. Винниченкові – 28 років). Люся мала шестирічну доньку Олю і не жила зі своїм чоловіком Михайлом Гольдмершейном.

(Запис у зошитах: 1907 рік – В. Винниченко познайомився з Люсею Гольдмерштейн).

- За кілька місяців Люся з В. Винниченко їде на Капрі. Люся закохалася, В. Винниченко ж був відвертий і «чесний з собою»: казав, що вони лише коханці-товариші, жодної любові і тим більше дітей. Люся погодилася, однак, як виявилось на Капрі, вона – вагітна. В. Винниченко почувався зовсім хворим і розбитим, гостра неврастенія, тяжка депресія: він не хотів цієї дитини, адже це порушувало його принцип – родити дітей тільки, коли обоє цього хочуть, родити з жінкою-вибраницею, родити в любові, а не випадкових. Однак було вже пізно і лікарі не погоджувалися на передчасні пологи. У 1908 році Люся народила хлопчика, якого назвала Володею. Їхній син прожив лише три місяці і помер за тяжких невідомих обставин. Люся звинувачувала В. Винниченка в смерті Володіка. Справа в тому, що восени 1908 року В. Винниченко написав п'єсу «Memento», за основу взявши свої стосунки з Люсею Гольдмерштейн.

(Запис у зошитах: 1908 рік – Люся Гольдмерштейн народила хлопчика, якого назвала іменем Винниченка. Їхній син прожив лише три місяці і помер за тяжких невідомих обставин. Ця драматична історія лягла в основу п'єси «Memento» (1908 р.).

- П'єса вийшла у світ саме тоді, коли померла їхня дитина. Люся, прочитавши п'єсу, впізнала все до дрібниць і була вражена: «Memento: Володік, моя крошка. Memento! Як ти міг винести мою муку, моє горе, на люди. Я читала і переживала всю муку. Ти не забув ні одного мого слова...». У драмі історія з небажаною дитиною закінчується тим, що художник Василь Кривенко виставляє немовля на холодний вітер – і воно, застудившись, незабаром помирає. Винниченків герой вірний принципу чесності з собою, він заводить роман з Антоніною, проте крім вільного кохання нічого їй не обіцяє. Дізнавшись, що Антоніна завагітніла, хоче позбутися дитини, адже з самого початку вважає, що вона буде хворою, її ж бо не хотіли, батьки-неврастеніки. В Антоніні ж прокидається материнській інстинкт і вона нізащо не хоче позбутися дитини. У фіналі ж за торжество ідеї заплачено життям безневинної маленької людини. Люся мала підозру, що між фіналом п'єси і смертю її дитини є зв'язок. В. Винниченко ж відповідав їй з усією щирістю, що нікого і нічого на світі ще так, з такою ніжністю і з таким болем, не любив, як свого сина. У 1911 році в житті В. Винниченка з'явилася Розалія Лівшиць, його любя Коха, як пестливо називав він свою кохану дружину, з якою навіки пов'язав своє життя.

(Запис у зошитах: 1911 рік – В. Винниченко одружується з Розалією Лівшиць).

- Роза все знала про Люсю, все розуміла і хотіла з нею познайомитись. Люсі також В. Винниченко згодом повідомив про те, що нарешті він одружився і знайшов ту, яка відповідає його вимогам, ту, яку шукав. Пропонував Люсі приїхати до них у Париж і мати дружні взаємини. Однак, для Люсі це була драма, адже «сім'я» – це означає діти, а її дитина померла. В. Винниченко зустрів свою істинну любов, жінку, з якою хотів родити дітей, однак дітей у нього так більше й не було. У 1916 році В. Винниченко писав: «...Всяка краса для мене є Коха. Без Кохи нема краси. Я знаю, що це немов перебільшення, але не знаю, чи жив би, коли б не стало Кохи...». Вони мали велике бажання мати дитину. В одному з листів Розалія Яківна писала: «Голубонько, я так хочу дитинку, кроха моя! Як я люблю вже її, нашу дитину! Воно буде подібне до тебе, може мені буде таке щастя». В. Винниченко мріяв побачити обличчя коханої, схилене над їхньою дитиною: «Ти будеш святою матір'ю.

Коха! Ти знаєш, я не раз думаю про тебе в цьому стані. Ти вся будеш промінитись материнством. Любов моя єдина, ти надзвичайно хороша і чиста». Однак у 1916 році Розалія Яківна перенесла нещасливу вагітність. Це була трагедія для обох. В. Винниченко записав у «Щоденнику»: «Кошмар тягнеться. Коха в лікарні. Невідомо й досі, що в неї. Здається, більше те, що позаматочна вагітність. Значить, операція і ще місяць лежання в лікарні. Життя ніби намагається примусити нас вірити в забобони. Стільки мріяти про рождиння дитини, з такою побожністю, захватом і чистотою готуватись до цього, так обгортати це інтимною таємністю – і так прилюдно, боляче, з такими муками відмовитись від своєї мрії. Життя ніби хоче поглузувати, висміяти, примусити боятися його».

(Запис у зошитах: 1916 рік – Розалія Яківна перенесла нещасливу вагітність; В. Винниченко пише роман «Записки Курпатого Мефістофеля»).

- Винниченки так і не змогли змиритися з фактом неможливості мати дітей, уживали різних заходів, аби змінити ситуацію. У 1925 році В. Винниченко пише: «Коха старанно робить усе, щоб здійснити нашу мрію. Дитина – як губка всмокче весь величезний запас любови і ласки. Є люди, для яких брак об'єктів любови таке саме страждання, як для інших брак суб'єктів любови. Тільки чи не буде розчарування, чи досягнемо ми мети?». Однак чуда не сталося. У «Записках...», отже, перемагає дитина. Як ви думаєте, чому?

Учень:

- Мабуть, тому, що, переживши втрату вимріяної, бажаної дитини, В. Винниченко не зміг вже вкотре пожертвувати нею на сторінках своїх літературних творів.

Учитель:

- Так, втрата зробила його забобонним. Доки не було цієї трагедії, письменник філософствував, експериментував і сміливо йшов на «літературне» дітовбивство. Батьківський інстинкт таки виявився тим, «що сильніше за нас», і саме тому в «Записках...» Яків Михайлюк жертвує коханням, бо жертва навпаки була б занадто болючою для Володимира Винниченка. Отже, як бачите, саме життя диктувало В. Винниченкові сюжети його творів.

V. Підсумки уроку

Учитель:

- А тепер перечитаймо знову епіграф до нашого уроку. (*Перечитуємо епіграф і запрошуємо учнів до діалогу, прийом «Мікрофон»*).

Орієнтовні запитання:

1. Скажіть, чи сподобався (чим саме) вам роман і чи стали ви тим «захопленим, вдячним читачем»?
2. Який момент найбільше вразив?
3. Що запам'яталося, над чим думали після прочитаного?
4. Хто з героїв найбільше вам припав до душі?
5. Як би ви зробили на місці Якова Михайлюка, Клавдії Петрівни, Сосницького, Соні, Білої Шапочки?
6. Чи погоджуєтеся ви з Винниченковими висловлюваннями про ніс як дзеркало душі, і що, на вашу думку, є таким дзеркалом, про подружжя як каторжників, прикутих до тачки, про роль і значення дітей для кожної людини, про любов?
7. Як ви розумієте щастя, любов, сім'ю?

VI. Закріплення вивченого

Учитель:

- А тепер проведемо тестування, аби перевірити засвоєний вами матеріал.

Питання тесту:

1. Як звали оповідача «Записок...»?
 - а) **Яків Васильович Михайлюк**;
 - б) Панас Павлович Кривуля;
 - в) Дмитро Сосницький.

2. Чому ревнує Дмитро Соню до Якова?
 - а) бо Андрійко син Якова;
 - б) **бо підозрює, що в них був роман;**
 - в) бо хоче розлучитися з Сонею.
3. Хто і кому каже ці слова: «Ви щасливий чоловік... ви не знаєте, що то таке бути батьком... що то за страшне чуття, як воно не піддається ніякому контролюєві, ніякій логіці. Чорт його знає, що за сила!»
 - а) Яків – Дмитрові;
 - б) Панас – Дмитрові;
 - в) **Панас – Якову.**
4. Упізнайте персонажа: «Її волосся дуже гарне: густе, витке, з м'яким, тихим блиском. Але миле живе лице не можна назвати гарним: очі несміло зайшли під лоб і хоча здаються великими від пенсне... в дійсності маленькі... ніс неправильний, весь у дірочках, з великими занадто довгими ніздрями...»
 - а) Соня Сосницька;
 - б) **Клавдія Петрівна;**
 - в) Біла Шапочка.
5. Хто і кому каже ці слова: «Закохуємось, вінчаємось, цебто обплутуємо себе законами, далі родимо дітей і ними премічно приковуємо себе одно до одного. ...Переважно подружжя – каторжники, прикуті до тачки?»
 - а) Яків – Соні;
 - б) **Яків – Шапочці;**
 - в) Шапочка – Якову.
6. Що є дзеркалом людської душі, на думку Михайлюка?
 - а) руки;
 - б) **ніс;**
 - в) очі.
7. Що зупинило Михайлюка під час останньої спроби позбутися дитини?
 - а) прийшла Клавдія;
 - б) прийшла Шапочка;
 - в) **Міка подивився на нього.**
8. Яке революційне прізвисько було в Михайлюка?
 - а) **товариш Антон;**
 - б) Яша;
 - в) Мефістофель.
9. Описом якої пори року починається роман?
 - а) зими;
 - б) **весни;**
 - в) осені.
10. Як познайомився Яків із Клавдією Петрівною?
 - а) під час прогулянки біля будинку суду;
 - б) їх познайомили Сосницькі;
 - в) **він врятував її сина.**
11. Упізнайте персонажа: «Його волосся, звичайно ретельно зачесане набік, немов жовта шапочка, тепер лежить на чолі неохайними, злиплими від поту кільцями. Насмішкувато-добрі, трохи короткозорі очі, запалені й обведені оранжевими припухлими повіками, моргають з-за пенсне напружено й розгублено, немов туди попала порошок?»
 - а) Яків Васильович Михайлюк;
 - б) Дмитро Сосницький;
 - в) **Панас Павлович Кривуля.**
12. До чого вдається Михайлюк, аби познайомитися з Білою Шапочкою?
 - а) проводить її до будинку, намагається розмовляти;

- б) **проводить ніч біля її будинку**;
в) рятує її сина з-під коліс трамваю.
13. Хто і кому каже ці слова: «Подивіться, що найтісніше, найдужче в'яже людей! Ідеї? Наука? Професія? Ні! Родина, діти...»?
а) Яків – Шапочці;
б) Панас – Якову;
в) **Яків – Олександрі Михайлівні**.
14. Як Яків дізнається про існування Міки?
а) Клавдія йому розповіла, зустрівши випадково на вулиці;
б) **Клавдія написала йому листа**;
в) йому розповіла Ольга, сестра Клавдії.
15. Що вирішує зробити Яків, аби позбутися Міки?
а) виїхали з міста;
б) викрасти дитину;
в) **застудити дитину**.
16. Як закінчується роман?
а) Яків одружується з Шапочкою;
б) **Яків одружується з Клавдією**;
в) Яків виїздить до Москви.
17. Хто і кому каже ці слова: «Сім'ю не можна зруйнувати збоку. Вона завжди розпадається зсередини»?
а) Дмитро – Соні;
б) Панас – Якову;
в) **Яків – Соні**.
18. Які образи-символи є в романі?
а) Пори року, кіт, вікно, будинок;
б) **Жаба, будинок із червоної цегли, пори року, сонце, місяць, туман**;
в) Жаба, кінь, сніг, поріг, сад, поле.
19. Назвіть твір В. Винниченка, в якому в такий спосіб, як і в «Записках...», герой намагається позбутися дитини:
а) оповідання «Федько-халамидник»;
б) новела «Момент»;
в) **драма «Memento»**.
20. Як звали дружину В. Винниченка?
а) Люся Гольдмерштейн;
б) **Розалія Ліфшиць**;
в) Катерина Голіцинська.

VI. Домашнє завдання

Розгадайте кросворд і прочитайте перше слово по вертикалі.

1. Як звали дружину Панаса Кривулі? (**Варвара**).
2. Прізвище головного героя роману? (**Михайлюк**).
3. Що, за В. Винниченком, є дзеркалом людської душі? (**Ніс**).
4. Назвіть ім'я дружини Сосницького (**Соня**).
5. Яке слово пропущене: «За все лице і постать мене називають Мефістофелем, а за ніс – Мефістофелем»? (**Кирпатим**).
6. В одязі якого кольору постає в романі Клавдія Петрівна? (**Чорного**).
7. Пора року, з якої починається твір? (**Весна**).
8. Прізвище героя, який повернувся із заслання і хотів, аби Яків Михайлюк знайшов для нього роботу? (**Нечипоренко**).
9. Михайлюк не може заснути, доки не розкаже собі ...? (**Казку**).
10. Як звали сина Клавдії Петрівни? (**Костя**).

		в	а	р	в	а	р	а				
	м	и	х	а	й	л	ю	к				
		н	і	с								
с	о	н	я									
	к	и	р	п	а	т	и	м				
		ч	о	р	н	о	г	о				
	в	е	с	н	а							
		н	е	ч	и	п	о	р	е	н	к	о
к	а	з	к	у								
		к	о	с	т	я						

Список використаної літератури

1. Багрій Р. «Записки кирпатого Мефістофеля» або секс, подружжя і ще деякі проблеми // Всесвіт. – 1990. – №11. – С. 166 – 171.
2. Володимир Винниченко. Записки Кирпатого Мефістофеля / Упоряд. І. О. Кошова; Передм. М. Г. Жулинський. – Черкаси: Брама-Україна, 2005. – 264 с.
3. Винниченко В. Щоденник 1911 – 1920. – Едмонтон – Нью-Йорк.: Канадський Інститут Українських Студій, Комісія УВАН у США, 1980. – Т. 1. – 500 с.
4. Винниченко В. Щоденник 1921 – 1925. – Едмонтон – Нью-Йорк.: Канадський Інститут Українських Студій, 1983. – Т. 2. – 700 с.
5. Енциклопедія символів. – М.: Издательство АСТ; Харків: Торсинг, 2003. – 591 с.
6. Керлот Х. Словарь символів. – М.: REFL-book, 1994. – 608 с.
7. Кошова І. Роман «Записки кирпатого Мефістофеля» у світлі фрейдівської теорії сексуальності // Володимир Винниченко. Записки Кирпатого Мефістофеля / Упоряд. І. О. Кошова; Передм. М. Г. Жулинський. – Черкаси: Брама-Україна, 2005. – 264 с. – С. 245 – 254.
8. Кошова І. У полоні слова. Інтерпретації художніх текстів. Навчальний посібник. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2008. – 134 с.
9. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900 – 1920 р.р. у європейському літературному контексті. – Кіровоград.: Друкарня газети «Народне слово», 1998. – 272 с.

References

1. Bagriy, R. (1990). «Notes Snub-Nosed Mephistopheles», or sex, marriage and even some problems. *Vsesvit* (*Vsesvit*), 11, 166-171 (in Ukr.)
2. Vinnichenko, V. (2005). *Notes Snub-Nosed Mephistopheles*. Cherkasy: Brama-Ukrayina (in Ukr.)
3. Vinnichenko, V. (1980). *Diary 1911 – 1920*. Edmonton – New York: Canadian Institute of Ukrainian Studies (in Ukr.)
4. Vinnichenko, V. (1983). *Diary 1921 – 1925*. Edmonton – New York: Canadian Institute of Ukrainian Studies (in Ukr.)
5. *Encyclopedia of characters*. (2003). Moscow: AST Publishing; Kharkiv: Torsing (in Russ.)
6. Kerlot, H. (1994). *Glossary of symbols*. Moscow: REFL-book (in Russ.)
7. Koshova, I. (2005). The novel «Notes Snub-Nosed Mephistopheles» in light of the Freudian theory of sexuality. *Vladimir Vinnichenko. Notes Snub-Nosed Mephistopheles (Volodymyr Vynnychenko. Zapysky Kyrpatoho Mefistofelya)*. Cherkasy: Brama-Ukrayina, 245-254 (in Ukr.)
8. Koshova, I. (2008). *In captivity words. Interpretation of literary texts. Tutorial*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Y. (in Ukr.)
9. Panchenko, V. (1998). *House with Chimeras. Creativity Vynnychenko 1900-1920 in the European literary context*. Kirovograd: Printing of the newspaper «Narodne slovo» (in Ukr.)

KOSHOVA Inna Oleksiyivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
at the Department of Ukrainian Literature and comparative studies
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: koshova_i@ukr.net

Одержано редакцією 22.01.2016
Прийнято до публікації 08.02.2016